

כיצד ומהיכן נלמד ענייני שמיטה (כולל מבוא לשמיטה)

הרב מנחם בורשטיין

השנים העוברות בין שמיטה לשמיטה הן סגולה בדוקה לשכוח את ההלכות והמקורות השונים בנושא זה. וכיון שענייני שמיטה והלכותיה הופכים לדבר אשר מתמודדים איתו יום-יום, יש צורך חיוני ללמוד את הנושא ביסודיות.

במהלך השנים, זיכנו הקב"ה להוציא לאור מהדורות שונות, כדי לתדרך את הציבור בנושא שמיטה. מתוך הניסיון שנצבר ננסה לתת קווי יסוד והנחיות מעשיות – כיצד ומהיכן נלמד ונלמד ענייני שמיטה.

ראשית, יש ללמוד את חשיבות ההשקעה שיש להשקיע בלימוד הנושא, ולבנות תוכנית לימודית מסודרת - כאשר הרצוי הוא ללמוד בשיטת "מהפסוק עד הפסק".

כדי לקבל תמונה ראשונית, נשתדל לתת מבוא שדרכו נוכל להכיר את השמיטה במבט כללי, דבר שיקל עלינו בלימוד הפרטים מאוחר יותר. (השתדלנו לא להרבות בהערות ובמקורות על מנת לא להפריע לרצף, פרטי המקורות ויתר הרחבה ניתן למצוא בספרנו על שמיטה). למעשה יש "לעשות סדר בראש" של הלומד, ועל כן יש חשיבות גדולה ללימוד מסודר של המבוא ולחזרה עליו.

מבוא לשמיטה

בתחילת פרשת בהר בספר ויקרא כתובות רוב המצוות הקשורות לשמיטה. קדמו לכך הפסוקים בפרשת משפטים, ונוסף על כך בפרשת ראה דיני שמיטת כספים. מפסוקים אלו לומדים חז"ל את החיובים השונים של שמיטה, ואנו ננסה לתת תמונה תמציתית של כל ענייני השמיטה - עד ההלכה למעשה.

שמיטה נוהגת בא"י גם אחרי החורבן, כשלרוב השיטות השמיטה בימינו היא מדרבנן. יש לציין שלדעת "ספר התרומות" (וי"א : גם הראב"ד והרז"ה) שמיטה בימינו אינה אלא מידת חסידות, לעומת זאת לומדים בדברי הרמב"ן שהוא סובר שגם בזמן הזה שמיטה היא מהתורה.

מטעמי השמיטה:

טעמים רבים נאמרו, על מנת להסביר את חשיבותה של מצווה זו. להבהרת העניין נציין מספר טעמים :

1. על פי הרמב"ם (מורה נבוכים ג' לט') יש במצוות השמיטה כדי ללמד חמלה על בני האדם - על ידי עזרה לאביונים.
2. הרמב"ם (שם) גם מציין טעם חקלאי, שהשבתת האדמה מחזקת אותה לשנים הבאות.
3. בעל "החינוך" (מצווה פד') מדגיש את הלימוד של האדם משנה זו, שעל ידה יקנה את מידת הוותרנות.
4. עוד מוסיף "החינוך" שמצוות השמיטה מחנכת את האדם לביטחון בה' יתברך.
5. גם בצד האמוני, אומר "החינוך", שהמטרה היא שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה פירות, לא בכוחה וסגולתה מוציאה אלא יש אדון עליה ועל אדוניה.
6. משורשי המצווה, אומר "החינוך", הוא לקבוע בליבנו עניין חידוש העולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, ולהסיר ולעקור מרעיונינו דבר הקדמות. וכעין זה כתב האברבנאל, שעמ"י נבחר מכל העמים - מפני זה רצה הקב"ה, כמו שהאומה בכללה תעשה זכר בשביתת היום השביעי, ותעיד על בריאת העולם וחידושו, כך הארץ הנבחרת תעיד על בריאת העולם וחידושו בשמיטתה בשנה השביעית.
7. ר' אברהם אבן עזרא (שמות כ' ז'-ח') מדגיש את החשיבות של ההתפנות לעסוק בתורה - ע"י שלא יהיו טרודים בעבודת אדמה לצורך החומר (הרחיב בטעם זה הרב קאלישר).

8. הראי"ה קוק אחרי שמדבר על שנת השמיטה כשנת שביתה מעמל הקרקע - כדי שתהיה התעלות רוחנית, משווה את שבת הארץ לשבת בראשית, ואומר ש"אותה פעולה שהשבת פועלת על כל יחיד, פועלת היא השמיטה על האומה בכללה", וע"י כך מזמן לזמן מתגלה בתוכה המאור האלוקי שלה בכל מלא זוהרו.

כדי ששומרי שביעית יוכלו להתקיים - הבטיחה התורה (ויקרא כ"ה, כ"א): "וצויתי את ברכתי לכם בשנה השישית ועשת(ה) את התבואה לשלש השנים". יש אומרים (הסמ"ע ועוד), שברכה זו מתקיימת רק בזמן שהשביעית היא מדאורייתא. על אף זאת צריכים כוחות נפשיים לקיום המצווה (הברכה אינה תנאי לקיום המצווה), ומתוך כך מכנים חז"ל את שומרי השמיטה בשם: "גיבורי כח עושי דברו".

זמנה - תאריכי התחלה וסיום:

שנת השמיטה מתחילה בא' בתשרי ונמשכת שנה. [ישנן דעות שבפירות האילן השנה נמשכת עד ט"ו בשבט של שנה שמינית]. בזמן שבית המקדש היה קיים, נהגה גם "תוספת שביעית" שהשתרעה על חלקים מהקיץ של השנה השישית. תוספת זו, שיעורה מדאורייתא (הלכה למשה מסיני) שלושים יום לפני ר"ה, ומדרבנן הוסיפו ואסרו מפסח בשדה לבן, ומעצרת בשדה אילן. בזמן הזה, תוספת שביעית אינה נוהגת, אך ישנו איסור [מטעם שונה] לטעת עצי פרי אחרי ט"ו באב של השנה השישית.

קיום השמיטה לפני החורבן:

את השמיטה הראשונה התחילו רק בשנה העשרים ואחת לבואם לארץ. שהרי קודם לכן היו ארבע עשרה שנות כיבוש וחלוקה, ורק אחר כך החלו לספור שש שנים - ובשביעית היתה השמיטה הראשונה. אחרי שקיימו שבע שמיטות, קידשו את שנת היובל (שהיתה השנה השישים וארבע לכניסתם לארץ). אחרי שש עשרה יובלות - חרב המקדש ובטל היובל. אע"פ שהשמיטה הראשונה היתה, כאמור, בשנה העשרים ואחת לביאת עם ישראל לארץ - באופן מקרי, ניתן לדעת באיזה שנה אנו לשמיטה ע"י שמחלקים בשבע את מניין השנים מבריאת העולם עד ימינו אנו. השארית המתקבלת מציינת איזה שנה אנו אחרי השמיטה האחרונה. זו השיטה העיקרית בחשבון שנת השמיטה, אך יש לציין שישנה מחלוקת רחבה כיצד מחשבין שמיטין ויובלות.

גבולות הארץ לענין שביעית:

הלכות שמיטה נוהגות בארץ ישראל .
 עם ישראל היה בארץ, בתקופת התנ"ך, בשני זמנים: התקופה הראשונה היא התקופה של "עולי מצרים", מכיבוש הארץ על ידי יוצאי מצרים ועד גלות בבל ע"י נבוכדנצר, היא הנקראת בהלכה "קדושה ראשונה".
 התקופה השנייה היתה של "עולי בבל" - תקופת שיבת ציון (המתוארת בספרי עזרא, נחמיה ובנביאים המקבילים) - שבה התיישבו עם ישראל בשטח קטן יותר והיא הנקראת "קדושה שנייה".
 קדושת הארץ שקידשו אותה "עולי מצרים" בטלה עם כיבוש הארץ ע"י נבוכדנצר. והקדושה שקידשו אותה עולי בבל לא בטלה.

לכן, בימינו לענין שמיטה, המקום הקובע הוא התחום שהחזיקו בו "עולי בבל".
 בכל אופן, ישנן שלוש דרגות לחיוב שמיטה:

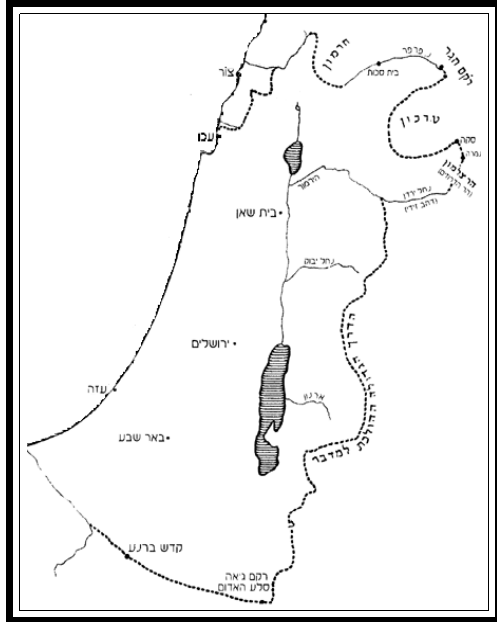
1. שטח כיבוש עולי בבל (קדושה שנייה) - שבו עיקר דיני שמיטה.

2. שטח כיבוש עולי מצרים (קדושה ראשונה) - שבו חלים מעט מדיני שמיטה.

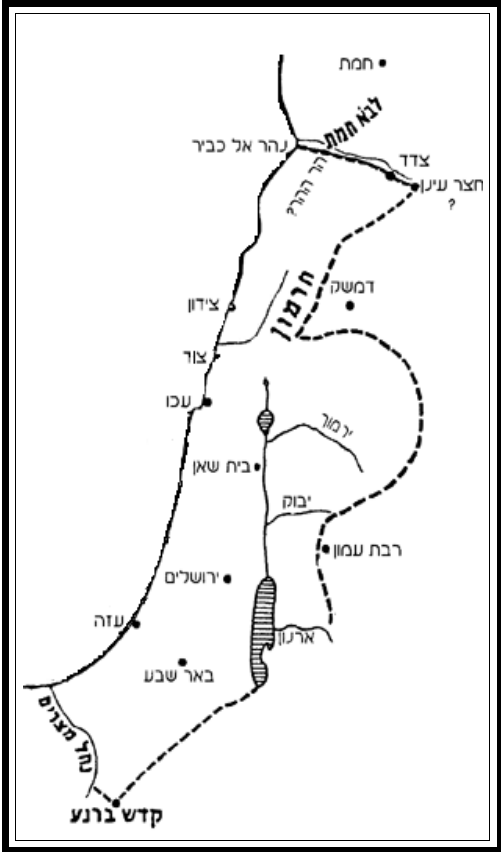
3. סוריא (של אותה התקופה) – שיש בה חיוב מטעמי גזירה בלבד.

מלבד הגבולות ההלכתיים ישנם מצבים התלויים במיקום או בבעלות - שבהם דיני השמיטה אינם חלים במלואם. כגון: מצוות השמיטה אינה נוהגת בגידולים הגדלים על מצע מנותק בתוך "בית".
 וכן אם הקרקע שייכת לגוי – ישנם איסורים שאינם חלים עליה.

יש דעות שונות ביחס לפרטי הגבולות, כגון: יש סוברים שחבל עזה אינו בתחום גבול עולי בבל, ויש סוברים שגבול עולי מצרים הגיע עד אילת, ועוד ועוד.

גבול עולי בבל – "קידשה גם לעתיד לבוא".

גבול עולי מצרים – "קידשה לשעתה".

דיני שביציות

דיני שביעית חלים בשני תחומים (מלבד שמיטת כספים, כפי שיבואר להלן) :
 דינים הקשורים **למגזרת האדמה**, ודינים הקשורים ב**פירות**.
 אם נרצה לקבל תמונה תרשימית על פרטי הדברים, נוכל לסכם זאת כך : _

דיני עבודת האדמה

מהתורה:	עשה: להפקיר.	לא תעשה: זריעה – זמירה.
	לשבות.	קצירה – בצירה.
מדרבנן:	שאר מלאכות: לקיום – מותר; להשבחה – אסור.	
מחלוקת אם איסורם מהתורה או מדרבנן: נטיעה וחרישה.		
<u>פתרונות מעשיים לגידול:</u>		
שיטות גידול שלא "בקרקע" (חממות ומצע מנותק). היתר מכירה. מחוץ לגבולות חיוב שמיטה (כולל חוץ לארץ). יבול ערביי הארץ והרשות הפלשתינית.		

דיני פירות שביעית

<p>☞ הפקרת הפירות.</p> <p>☞ איסור סחורה.</p> <p>☞ אכילה : מצוה (רמב"ן); איסור נתינה לגוי ולמזבח; איסור ייצוא לחו"ל.</p> <p>☞ איסור הפסד.</p> <p>☞ חובת ביעור – בסוף העונה החקלאית של כל פרי.</p>	<p>מהתורה:</p>
<p>☞ איסור ספיחין.</p> <p>☞ דין שמור ונעבד.</p>	<p>מדרבנן:</p>

דיני עבודת האדמה

דיני שביעית - בקרקע - מהתורה

קיימות בענין שביעית שתי מצוות עשה וארבע מצוות לא תעשה (מלבד שמיטת כספים כפי שיבואר להלן).
 שתי מצוות עשה : 1. להפקיר ; 2. לשבות מעבודת הארץ ;
 וארבעה מצוות לא תעשה : זריעה-זמירה (י"א : רק בגפן) ; קצירה-בצירה.
 שלא כמו בהלכות שבת אין תולדות לאבות אלו, (אלא : זמירה עניינה "גידול" - כמו זריעה ; ובצירה עניינה "קטיפה" - כמו קצירה) .

נחלקו הראשונים האם חרישה ונטיעה נאסרו מהתורה או מדרבנן .

דיני שביעית - בקרקע – מדרבנן

הפעולות שרגילים לעשות לצורך הקרקע או לצורך האילנות והפירות (כולל תבואה, קטניות, ירקות וזרעים) - אף על פי שהתורה לא אסרה אותם, בכל אופן אסרו אותם חכמים, ואפילו אלו שנעשות לאו דווקא באילן עצמו. ישנן גם מלאכות שנאסרו משום "מראית עין".
 מלאכה שאינה למטרת צמיחה או השבחה - מותרת.

ככלל ניתן לומר, במלאכות דרבנן, שכל מלאכה שהיא לקיום העץ (=אוקומי אילנא) מותרת, וכל מלאכה שהיא להשבחת העץ (=אברויי אילנא) אסורה. באופן מעשי, פסק החזו"א, שיש היתר לעשות מספר דברים, גם אם מטרתם לקיום הפירות, כמו שהותר במסגרת "אוצר בית דין" (ראה להלן).

פתרונות מעשיים לגידול בשביעית:

מתוך מצוקה כלכלית של חקלאים - נעשו מספר ניסיונות לאפשר לגדל בשביעית (והדבר קל יותר כיוון ששביעית בזמן הזה זה מדרבנן):

גידול בבית ב"מצע מנותק" - שיטת גידול שלא "בקרע":

אף שישנו ספק אם איסורי המלאכות בשביעית נוהגים בתוך הבית, מותר לגדל בעציץ שאינו נקוב (או בחומר שאינו אדמה) בבית, על גבי "מצע מנותק" - דהיינו: כיסוי עבה מאד המנתק מהקרע הרגילה את הצמח.

כמובן שיש לברר מה אנו מגדירים "בית", מהי הגדרת ה"עציץ", וכיצד צריך להיות ה"מצע המנותק".

מתוך היתר זה ישנה אפשרות לגדל בכמות שיווקית בתוך חממות מיוחדות - גידולים אשר יהיה אפשרות להשתמש בהם בשביעית.

היתר המכירה:

מתוך המצוקה הכלכלית הנ"ל, "נאלצת" הרבנות הראשית לישראל, להשתמש בהיתר מיוחד של מכירת הקרקע לגוי, איתו יוכלו החקלאים המעוניינים בכך לעשות מספר מלאכות בשנת השמיטה. את ההיתר הנהיגו בזמנם בכינוס מיוחד בוורשא (לקראת שנת השמיטה תרמ"ט) גדולי הרבנים באירופה: הרב שמואל מוהליבר מביאלסטוק, הרב יהושע טרונק מקוטנא והרב שמואל זנוויל קלפפיש מוורשא. אחרי הסכמת ראשי הרבנים הספרדים מירושלים הצטרף אליהם הרב יצחק אלחנן ספקטור מקובנא. מאוחר יותר המשיכו את ההיתר רבני יפו: הרב נפתלי הרץ הלוי, וחתנו הרב יוסף צבי הלוי; ואחריהם מרן הראי"ה קוק, והרבנים הראשיים לישראל לדורותיהם.

ההיתר מבוסס על כך שמצוות שמיטה היום מדרבנן, ומתוך כך, יש הסוברים שקניין הגוי מפקיע את קדושת הארץ. כיוון שהמכירה היא זמנית, ודרושה לחיזוק האחיזה היהודית בארץ - לכן אין בדבר איסור של "לא תחנם" (במיוחד אם מוכרים לגוי שאינו עובד עבודה זרה). יש המוסיפים את הדעה ששביעית בזמן הזה היא מידת חסידות, וכן שיש ספק במניין שנות השמיטה, (וכן היתרו של רבי ינאי, מזמן שהארנונה המלכותית הייתה קשה).

היתר המכירה מקבל תוקף נוסף כיוון שחוקק "חוק השמיטה", ובו נאמר שלצורכי שמיטה אין צורך של רישום ב"טאבו" (ספרי אחוזה).

"היתר המכירה" איננו קבוע, ויש לדון בו מחדש בכל שמיטה.

ההיתר נועד לשעת הדחק, ואין להשתמש בו במקרים שאינם חיוניים לקיום ההתיישבות ולכלכלת המדינה, כגון: בגינות נוי, ופעולות חקלאיות שניתן להקדימן או לדחותן.

גם לאחר המכירה נפסק שלא הותרו מלאכות שאיסורן מהתורה.

לאחר המכירה אין קדושת שביעית ביבול, ומתוך כך אין חובה של הפקר, איסור סחורה, איסור הפסד ומצוות ביעור, וכן אין איסור ספיחין, (במידת האפשר יש להדר לשמור קדושה).

מחוץ לגבולות חיוב שמיטה:

כיוון שיש הבדל הילכתי בין מקומות שהם "כיבוש עולי מצרים" לבין אלה שהם "כיבוש עולי בבל", יש אפשרות לקנות תוצרת ממקומות שהם "כיבוש עולי מצרים" או ממקומות שלא נכבשו על ידי שניהם (במיוחד אם עושים גם שם "היתר מכירה").

במקרים שאין תוצרת ממקומות אלו - יש אפשרות לייבא תוצרת מחו"ל.

יבול ערביי הארץ והרשות הפלשתינית:

יש לציין שישנה אפשרות לקנות מערביי ישראל או מהרשות הפלשתינית, אך יש לדון: האם איננו מחזקים ע"י כך את אחיזתם בארץ? וכן: האם הכסף אינו מגיע בסופו של דבר למימון פעולות עוינות נגד העם היושב בציון?

דיני פירות שמיצית.

על פירות שביעית חלה קדושת שביעית. (על המשמעות המעשית של קדושה זו נפרט להלן).

על מה ומתי חלה הקדושה?

החיוב חל על גידולי קרקע, וכל שיש לו עיקר (שורש) יש לו שביעית. ולכן (כדוגמא) - פטריות אין בהן קדושה.

כן חל על דבר מאכל (אדם או בהמה), סיכה (קוסמטיקה), מין הצובעין, והדלקת נר.

ביבול תחול קדושת שביעית רק אם השלב הקובע (שלחן) היה בשביעית והוא:

בפרי - חנטה (יש המגדירים אותה כיציאת פרי קטן, ויש - כשליש גידול). באתרוג – יש המחמירים גם בתר לקיטה.

בירק - לקיטה (קטיפת היבול).

בתבואה וקטניות - שליש גידול. (למעט: אורז, דוחן, פרג, ושומשום – גמר גידול).

לקראת השמיטה ובמהלכה מתפרסמים לוחות זמנים בהם מפורט על כל ירק ופרי מהו הזמן שבו צריך להתחיל לשמור קדושת שביעית, ומהו זמן הסיום של שמירת הקדושה בשנה השמינית. לדוגמא: בפירות, שהזמן הקובע הוא חניטה בט"ו בשבט של שנת השמיטה, רוב הפירות הקדושים יהיו החל מהקיץ של שנת השמיטה.

מחלוקת ידועה היא האם יש קדושה לפירות שביעית שגדלו בקרקע של גוי, המב"ט פסק שנוהגת קדושת שביעית בקרקע של נכרי, ולעומתו ה"בית יוסף" פסק שלא.

דיני פירות שביעית- מהתורה

קדושת שביעית זו מחייבת חמישה דברים:

1. הפקרת הפירות.

2. איסור סחורה.

ג. מצוות האכילה, הכוללת: מצווה לאכול פירות שביעית – לשיטת הרמב"ן; וכן: איסור יצוא, איסור נתינה לגוי, ואף לא למזבח.

ד. איסור הפסד.

ה. ביעור בסוף העונה החקלאית.

א. הפקרת הפירות.

מצווה להפקיר את כל גידולי השביעית (כולל ירק שיתכן שילקט בשמינית). הדבר כולל מתן אפשרות להיכנס לשדה לקחתם (הקרקע מופקרת רק לצורך לקיטת או אכילת הפירות).

מותר לעשות שמירה שנוכרי לא ילקוט או יאכל. כמו כן מותר להגן מפני הבהמה שלא תהרוס את העץ, או מפני קוטפים בלתי זהירים וכד'.

המבי"ט טוען שההפקר הוא "אפקעתא דמלכא" (מופקר ע"י הקב"ה), ולכן גם אם לא הפקיר - בכל אופן הכל מופקר. לעומת זאת טוען ה"בית יוסף" שאם לא הפקיר – אינו מופקר.

ב. איסור סחורה.

אסור לעשות סחורה בפירות שביעית. הדבר כולל איסור מכירה, ואיסור פירעון חוב. אם ליקט את הפירות לעצמו ונותר לו - מותר לו למכרם.

יש אומרים שהאיסור הוא ללקוט לצורך מכירה (ועל כן מותר לו "למכור ע"י בנו", וי"א שיכול למכור בעצמו – בהגבלות הלכתיות).

גם במקרים המותרים יש להיזהר שהדבר לא יעשה בדרכים הרגילות לשיווק, ועל כן מותר דווקא בכמות קטנה; ולא במידה, במשקל, ובמניין.

כמו כן האריזה לא תהיה בצורה המקובלת לשיווק, והמכירה לא תהיה במקום ובאופן שמוכרים בכל השנה.

אסור לקנות פירות שביעית מאדם המוכר אותם באיסור, מפני שמכשיל בכך את המוכר ומסייע בידי עובר עבירה. אין איסור סחורה בהבלעה, דהיינו כשמוכר מוצר שאין בו קדושת שביעית עם פרי שיש בו קדושת שביעית - והתשלום הוא בעבור אותו מצרך שאין בו קדושה.

דמי שביעית

אדם שמכר פירות שביעית (אף בהיתר) - הכסף שקיבל (מקניית הפרות) קדוש בקדושת שביעית, אך בכל זאת הפרי נשאר תמיד קדוש (גם אם לא מכר אלא החליף את הפירות). בכסף זה מותר לקנות רק דברי מאכל.

הקדושה פוקעת מהכסף כאשר קונים בו דבר מאכל שאין בו קדושת שביעית, או כאשר מחללים אותו על מאכל שווה ערך לדמי השביעית.

יש לציין ש"אין מוסרים דמי שביעית לעם הארץ – יותר מדמי שלוש סעודות". דהיינו: אסור לקנות יבול שביעית מעם הארץ, בגלל שבמהלך הקניין מוסר הקונה דמי שביעית לעם הארץ, ויש חשש שהוא לא יזהר כראוי במכלול דיני קדושת שביעית החלים על הכסף.

כאשר הפירות משווקים ע"י "אוצר בית דין" – (ראה להלן), אין הכסף נתפס בקדושת שביעית. כן הדין אם התשלום אינו ישיר, כגון: קניה בהבלעה, בכרטיס אשראי, בתשלום מראש, בהמחאה דחויה, בהקפה וכד'.

אוצר בית דין

בתוספתא (פ"ח הל' א-ב) מבואר כי לצורך הציבור רשאי בית-דין לקצור ולבצור באמצעות פועליו שלו, בדרך המקובלת (בית-הדין יכול להעסיק את "בעלי" השדה - המבין ומכיר את הצרכים בשטח), ולחלק את היבול לציבור. כל עוד היבול נמצא ב"אוצר בית-דין" - הרי הוא כמופקר, ולכן אינו חייב בביעור. רשאי בית הדין לעשות פעולות שונות אם יש חשש שהצרכנים ימנעו מלקחת יבול שאינו מסודר, כגון: מיון לפי

איכות, אריזה, ואף שקילה. יש להשתדל לשווק את כל היבול. יש להודיע למקבלי היבול שיבול זה קדוש בקדושת שביעית.

בית הדין רשאי לגבות ממקבלי היבול תשלום בעבור הוצאות הטיפול ביבול, אך אינו גובה תשלום בעבור היבול עצמו. משום כך אין איסור סחורה ביבול הנלקח מאוצר בית דין. (יש לציין שלדעת הר"ש סירליאו לא הותרו מלאכות באוצר בית דין).

גם יבול שגדל בקרקע שנמכרה בהיתר המכירה עדיף לשווק דרך אוצר בית-דין.

וועדות שמיטה

שכלול נוסף של שיווק פירות האוצר הוא: "וועדות השמיטה". הוועדות מתמנות ע"י הצרכנים להיות שליחים שלהם להבאת הפירות וחלוקתם, ומתוקף תפקיד זה רשאים לגבות תשלום ריאלי יותר: גם על עבודתם כשליחים.

יש להבחין בין האיסורים החלים על המגדל לבין האיסורים החלים על הצרכן (על אף שגם הצרכן בעצם קנייתו מעודד את המגדל). גם מחייבי "היתר המכירה" עשו מאמץ לצמצמו, ועודדו למעט את השימוש בו. כל פתרון שהוצע למנוע איסור מסוים - נחלקו בו הפוסקים. כמו כן נחלקו מהו סדר העדיפויות בין הפתרונות השונים - כך שסדר הדברים המובא להלן אינו מחייב. יש מן הפוסקים הלוקחים בחשבון גם שיקולים כלליים, כגון: האם ניתן לקנות מהרשות הפלשתינית העלולה להשתמש בכסף זה לצרכים עוינים.

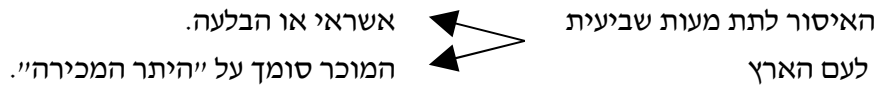
לפיכך:

המעוניין לקנות יבול שלא מ"היתר המכירה" ולא מהרשות הפלסטינית יכול לבחור לעצמו אחת מדרכים אלו:

1. קניית היבול בעסקאות פתוחות לתנאי ש:

<u>הפטרון</u>	<u>הבעיה</u>
לשמור קדושת שביעית.	קדוש בקדושת שביעית ←
<hr/>	
י"א שלא חוששים לאכול מאיסור זה. המוכר סומך על "היתר המכירה".	איסור "שמור ונעבד" ←
<hr/>	
י"א שהאיסור הוא לא על הקונה. המוכר סומך על "היתר המכירה".	איסור סחורה ←
<hr/>	
בירקות: להשתמש בלוח מועדי ספיחין.	איסור ספיחין ←

בפירות: אין איסור ספיחין.

2. קנייה ממקור מושגח – המספק מאחד מהמקורות הבאים:

✍ מצע מנותק בחממות וכדו'.

✍ חוץ לתחום "עולי בבל".

✍ ירקות מן השנה השישית (שנזרעו בשישית וגדלו בשביעית, או גידולי שישית

שאוכסנו). פירות שביעית - המשווקים ע"י אוצר בית דין.

✍ חוץ לארץ.

ישנה אפשרות להירשם לארגונים המספקים תוצרת חקלאית על פי סדרי עדיפויות שונים, ומציינים על הסחורה את מקורה. כגון: "אוצר הארץ", שבהנחיית "מכון התורה והארץ".

ג. האכילה, (הכולל איסור יצוא, נתינה לגוי, ואף למזבח).

נראה מדברי הרמב"ן (הוספה לספר המצוות, מצות עשה ג') שיש מצות עשה באכילת פירות שביעית.

כמו כן אין ליתנם לאינו ראוי וכן (מדרבנן) אין ליתנם לנוכרי.

בכלל זה אין ליצא פירות שביעית לחו"ל (אך מותר ליצא תוצרת חקלאית שאין בה קדושת שביעית).

בשעת הדחק אוצר בית דין רשאי ליצא פירות שביעית כאשר:

1. הפירות מיועדים ליהודים; 2. הדבר דרוש לצורך מצוה; 3. היצוא יעשה לאחר זמן הביעור (או

הרבה לפניו).

אין קונים קורבנות מדמי שביעית, לא חובה ולא נדבה.

עבר והביא, עולה לו הקורבן. אך כנגד הדמים שהוציא - יקנה מכספו דברים שהם לצורך אכילה, ויאכלם

בקדושת שביעית.

ד. איסור הפסד.

אסור להפסיד (לקלקל) את היבול של שנת השמיטה הקדוש בקדושת שביעית. האיסור חל גם כאשר היבול

עדיין מחובר.

למעשה ניתן לסכם שיש צורך במספר כללים להנאה נכונה מן היבול:

✍ **שהנאתו זביעורו יחיו שזוים** – יבולי שביעית ניתנו לא רק לאכילה ושתייה, אלא גם

לשימושים נוספים הדומים לאכילה. כגון: הדלקה וסיכה בשמן, ובתנאי שנשמר הכלל

ש"הנאתם וביעורם שווים" [כלומר: ההנאה מהם היא תוך כדי ביעורם מן העולם, כמו

באכילה]. שימושים אחרים נאסרו כגון: אסור לכבס ביבול שביעית, כיון שכאשר החומר (יבול

השביעית) מתכלה - עדין אין לו הנאה שהכתם כובס.

לכן מותר להשתמש בשמן מזיתים שיש בהם קדושת שביעית לצורך נרות שבת, אך לא לצורך נרות

חנוכה, שאסור ליהנות מאורם.

«דרך הנאתו הרגילה» – כגון: אם רגיל לאוכלו חי - אסור לבשלו, ולהיפך.

לעבד מזון ניתן רק אם כך מנהג העולם באותה עת.
דרשו חז"ל שאין להכין תרופות מפירות שיש בהם קדושת שביעית, ואין לאכול או לשתות פירות שביעית שניכר שעושה כן לרפואה.

מותר לאדם לצבוע את גופו או שערו, וקל וחומר את המאכלים, ביבול הקדוש בקדושת שביעית.
דבר מאכל הראוי למאכל אדם - אסור להשתמש בו למאכל בהמה.

«שלא בדרך בזיון» – כגון: סיכה בפרי הנאכל. הדבר כולל: איבוד הפרי בידיים/שימוש פחות נאות/מעשה ההופך את הפרי מאוס לאדם/אכילה גסה. אך מותר להשתמש בפירות שביעית לסיכת הגוף אם מקובל להשתמש בהם לצורך כך - מפני שהסיכה נחשבת לשתיה.
לפיכך: מותר לאוכלם בכל דרך מקובלת אך את השאריות הראויות למאכל אדם יש לשמור בנפרד, עד שלא יהיו ראויים לכך.

ה. ביעור- בסוף העונה החקלאית של כל פרי.

כאשר כלה יבול מסוים הקדוש בקדושת שביעית לחיה שבשדה, מצווה לבער מה שבבית מאותו המין.
מהות הביעור:

1. רמב"ם – הביעור הוא שריפת הפרי, או כילוי.

2. רמב"ן – הביעור הוא הפקרת הפירות, ואח"כ יכול לזכות בהם. **וכן נוהגים.**

3. הראב"ד - ישנם שני ביעורים:

ביעור ראשון כשכלו הפירות מתחום העיר, אז מפקירם או מביאם לאוצר בית

דין.

וביעור שני אחרי שכלו מכל הארץ, אז מבערם בשריפה או איבוד.

זמן הביעור:

חובת הביעור היא בכל מין לפי תכונת גידולו ואכילת החיה מהשדה.
בשנת השמיטה מתפרסמים לוחות מיוחדים שבהם מפורט מהו זמן הביעור לכל סוג יבול.
(יש לציין שחז"ל קבעו זמני ביעור למספר מינים, זמנים אילו נאמרו כאשר לא ידוע מתי אותם מינים כלו בשדה).

סדר הביעור:

חובת הביעור חלה רק על אדם שיש ברשותו פירות שביעית בכמות העולה על מה שדרוש לכל אחד מבני ביתו לשלוש סעודות.

מוציא את הפירות (או כסף הקדוש בקדושת שביעית) מרשותו, ומפקיר אותם בפני שלושה בני אדם (אפשר שלושה מחבריו), ואומר: "אחינו כל בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבוא ויטול". ואח"כ יכול לחזור ולזכות בהם.

עבר ולא הפקיר את הפירות בזמן הביעור - נאסרו באכילה (י"א רק לבעלים). גם לאחר הביעור הפירות נשארים קדושים בקדושת שביעית, ויש חולקים.

דיני פירות שביעית- מדרבנן

איסור ספיחין

"כל שתוציא הארץ בשנה שביעית... – מותר לאוכלו מן התורה, שנאמר: "והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה..." ומדברי סופרים, שיהיו כל הספיחים אסורים באכילה. ולמה גזרו עליהן? מפני עוברי עבירה,

שלא ילך ויזרע... בסתר, וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הם. לפיכך אסרו כל הספיחים הצומחים בשביעית" (רמב"ם פ"ד ה"א וה"ב).
 לדעת הסמ"ג, בשם יש מפרשים - איסורו מהתורה.
 למרות שאסורים באכילה - יש בהם קדושת שביעית, ואסור להפסידם. נחלקו ראשונים אם ישנו גם איסור הנאה: לתוס' אסורים בהנאה, ולרמב"ם - מותרים.

השלב הקובע:

בירקות- אם התחילו לגדול בשמיטה .
 בתבואה וקטניות- אם הגיעו לשליש גידולם בשמיטה.
 נזרע בשישית ונלקט בשביעית – לדעת הר"ש והרמב"ן אין בו איסור ספיחין. לדעת הרמב"ם- יש .

במהלך השמיטה מתפרסמים לוחות זמנים מתי בכל ירק מתחיל איסור ספיחין בשביעית, ומתי נגמר האיסור בשמינית.

לדעת החזו"א - הזמן שחוששין לאיסור ספיחין בשוק הוא כאשר רוב היבול בשוק הוא מסחורה זו; וגמר החשש בשמינית הוא בחנוכה, או כאשר מתחיל יבול שמינית. המחמירים טוענים שיש לחשוש לספיחין כבר מתחילת היבול של שביעית, וחוששין עד שהרוב יהיה מזרעית שמינית.
 לכן בלוחות על תחילת הספיחין יופיעו שני טורים: לדעת החזו"א, ולדעת המחמירים. וכן בלוחות על גמר האיסור יופיעו שני טורים: לדעת החזו"א, ולדעת המחמירים.
מה כולל?

המילה "ספיח" פרושה: "תבואת השדה הצומחת מעצמה - ללא זריעה" מתוך כך נכלל באיסור "ספיחין": צמחים חד שנתיים (הנזרעים שנה שנה) אפילו עלו מעליהם.

אינו כולל:

פירות וצמחים רב שנתיים/ זרעים שאין רב בני אדם זורעים/ הגדל בשדות שאין עומדים לזריעה/ זריעת נוכרי בשדה נוכרי/ גידולים שאין בהם קדושת שביעית (כגון, כותנה לצמר גפן) / הגדל בבית ובעציץ שאינו נקוב. לדעת החזו"א הוא הדין בשדות שנזרעו בשינוי "מחזור זרעים" הרגיל. ("מחזור- זרעים" = שיטה המקובלת אצל החקלאים בעיבוד השדות לשם שמירה על פוריות הקרקע, לפיה זורעים בשדה גידולים שונים לסירוגין).

שמור ונעבד

שמור- אם לא הופקרה השדה - נחלקו הראשונים מה דין הפירות: לפי רבינו תם- אסורים באכילה; ולפי רש"י- אסורים כל עוד שהשדה שמורה. הפקיר את השדה הותרו הפירות. לפי הר"ש- פירות שדה משומרת מותרים בכל עת.

פסקו "ערוך השולחן" והחזו"א שיש להקל בדבר .

נעבד – היתר האכילה של פירות שדה שנעבדה באיסור - נחלקו על כך בית שמאי ובית הלל, כשבית שמאי אומרים: "אין אוכלים פירותיה", ובית הלל אומרים: "אוכלים" (שביעית פ"ד, ב). הרמב"ם (פ"ד הלכה א' והלכה טו') פסק כבית הלל.

בשני מקרים אילו אסור לסייע בידי עוברי עבירה ולקנות מהם את הפירות שגידלו באיסור, אך מותר לקנות פירות ממי שמגדל אותם בדרכים מותרות (כגון: התר המכירה או ההיתרים של אוצר בית דין).

תרומות ומעשרות בשביעית

א. יבול שנת השמיטה הוא הפקר, ופטור מתרומות ומעשרות.

- ב. בכל שנה, יבול שגדל ברשות גוי, אם יהודי עשה בו את גמר המלאכה – חייב בתרו"מ. וגם בשמיטה, מכיוון שבקרקע הגוי לא נוהגת קדושת שביעית – יבול הגוי חייב בתרו"מ, אם גמר המלאכה שלו היה בידי יהודי.
- ג. גמר המלאכה הוא בדרך כלל: הפעולה האחרונה הנעשית בפרי לצורך הכנתו לשיווק. ישנם מקרים בהם גמר המלאכה הוא בשדה, ישנם מקרים בהם הוא בבית האריזה, וישנם מקרים בהם הוא במפעלי התעשייה. ובכל מקרה יש לשאול שאלת חכם לגופו של עניין.
- ד. יבול שהתחיל לגדול והגיע לשליש גידולו ברשות יהודי – חייב בתרו"מ למרות שסיום הגידול וגמר המלאכה היו בידי גוי.
- ה. יבול שהתחיל לגדול בידי יהודי, אך הגיע לשליש גידולו ברשות גוי, כאשר הגוי הוא שעושה את גמר המלאכה – פטור מתרו"מ.

תרומות ומעשרות ביבול השנה השישית

6. פירות האילן שגדלו בשנה השישית ונקטפו בשמיטה, באדמות שלא נמכרו לגוי – חייבים בתרומות ומעשרות.

תרומות ומעשרות ביבול שנת השמיטה (בהיתר המכירה)

- ז. פירות שביעית שגדלו בקרקע שנמכרה לגוי ונגמרה מלאכתם על ידי גויים – פטורים מתרומות ומעשרות כמו בשאר השנים.
- ח. היבול שגדל בקרקע שנמכרה לגוי וגמר המלאכה שלו נעשה ע"י פועלים יהודים – חייב בתרומות ומעשרות, אך ללא ברכה.

חלה בשביעית

- ט. עיסת ישראל חייבת בחלה גם אם הקמח שבעיסה מחיטים הקדושים בקדושת שביעית או מחיטים שגדלו בקרקע שנמכרה לגוי.

שמיטת כספים

השמיטה מפקיעה את כל החובות שזמן פירעונם עד ערב ראש השנה השמינית. שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מדרבנן (רמב"ם). ויש אומרים, שהיא מדאורייתא (ה"ע"טור", ודעה ברמב"ן).

שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה גם בחוץ לארץ.

החובות הנשמטים כיום הם: הלוואה בכסף או בשווה כסף, קנייה בהקפה (עם רישום), חשבון בנק, שיק, ושכר שכיר.

פרוזבול

כדי שלא ימנעו מלהלוות כספים, תיקן הלל הזקן דרך להבטיח השארות החוב. התקנה שתיקן בנויה על ההלכה: שחוב שנוצר כתוצאה מפסיקת בית דין וכן חוב שנמסר לבית דין – אינם נשמטים.

מכוח דין זה תיקן הלל הנשיא "פרוזבול" שמשמעותו: הודעה של המלווה שהוא מוסר חובותיו לבית הדין. וגובה את חובותיו לאחר השמיטה מכוחם.

(פרוזבול הוא קיצור של "פרוז-בולי-בוטי": "פרוז" = תקנה; "בולי ובוטי" = עשירים ועניים. עשירים שלא יפסידו, ועניים שלא תנעל דלת בפניהם).

כתיבת הפרוזבול יכולה להיעשות עד סוף השנה השביעית. יש המהדרין (כשיטת הרא"ש) לכתוב פרוזבול גם קודם השביעית.

יש המהדרים גם לציין בשטר הפרוזבול חוב מסוים שלא יכלל בו ולא יישמט, ויש המלווים סכום כסף לאחר כתיבת הפרוזבול (וקובעים זמן פרעון לפני כ"ט באלול) כדי שיישמט, וכך יקיימו את מצוות שמיטת כספים. אשריכם ישראל!

כיצד ומהיכן נלמד ענייני שמיטה

עם סיום המבוא והבנת הצדדים המעשיים של שמיטה בימינו - נחזור למקורות ונלמד כיצד ומהיכן נלמד את הנושאים השונים. נתחיל מהפסוקים בתורה עד הפסיקה ההלכתית בימינו אנו. ביבליוגרפיה נרחבת נוכל למצוא בספרינו "שמיטה - תדריך לימודי" שיצא לאור במהדורה חדשה לקראת שנת השמיטה תשס"ח.¹

---

¹ במהלך השמיטה ניתן לעקוב אחר הספרים החדשים באתר של מכון פועה: www.puah.org.il. על מאמרים נוספים ניתן להיעזר בפרק על ביבליוגרפיה בספרנו, וכן ב: "רשימת הספרים על שביעית" - עבודתו היסודית של הרב מאיר וונדר הכוללת רשימת ספרים וחבורות העוסקים (גם אם עוסקים בחלקם הניכר) בשביעית, יובל והקהל. ובמאמרו של ידידנו הרב שמואל כ"ץ. על מיקום ראה בספרנו.

למוד המקראות בתורה ובנ"ך²

תחילה יש ללמוד את הפסוקים בתורה וכן את הפסוקים בנ"ך, עם הפרשנים השונים

א. הפסוקים בתורה:

שמות כג'. י' - יא' (ושמות לדי' כא')

ויקרא כה'. א' - ז', יט' - כב'. (ויקרא כו, לג-לה, מג).

דברים טו'. א' - ב', ט' - יא' - שמיטת כספים.

ב. תקופת בית ראשון.

ניתן להרחיב גם לתקופת בית ראשון, על פי הפסוקים בנ"ך: ירמיה יז' (בעיקר פסוק ד) ורש"י שם. **ירמיה כה',** ח' - יב'. **ירמיה כט',** י'. **דברי הימים - ב' לו',** כא'. וזאת על פי התוכחה **בויקרא כו',** לב' - לה' ומג' (ורש"י שם).

ועיין גם **בדניאל ט',** ב' ו' כדי

ג. תקופת בית שני.

על פי: **נחמיה י',** לב'.

טעמי מצוות שמיטה³

מצוות השמיטה כרוכה בניסיונות רבים, ועל כן יש חשיבות מיוחדת ללמוד את טעמי השמיטה השונים.

תחילה יש ללמוד את דברי הראשונים על השמיטה וניתן להתחיל בספר החינוך, המרחיב בשורשי המצווה.⁴

אח"כ כדאי להעמיק בדברי הרמב"ם במורה נבוכים [חלק ג' פרק לט'].⁵

כמו כן מומלץ ללמוד את המשניות במסכת אבות הדנות בענין שביעית.⁵ ואת הרעיונות השונים המופיעים בפרשני התורה שהוזכרו קודם לכן.

ניתן לשלב את הקדמתו של הראי"ה קוק לספרו "שבת הארץ" - "ראשי פרקים על ערך השמיטה והיובל בחיי ישראל בכלל ובתחיית האומה, הארץ והתורה, באור ה' חי העולמים".

עם חידוש הישוב היהודי בארץ - ישראל ובמיוחד בשמיטות האחרונות יצאו לאור מאמרים שונים המחזקים את גיבורי הכו"ח - החקלאים לשמור שביעית כהלכתה בכל דקדוקיה על מנת להשלים את התמונה ניתן לעיין במאמרים אלו.

ערך מוסף להבנת נושא השמיטה ניתן לקבל כאשר לומדים את תולדות השמיטה ודרך קיומה במהלך השנים.

חשבון שנות השמיטה⁶

החישובים השונים של שנת השמיטה והחשבון שיש לעשות עם השנים שהיו יובל, מחייבים אותנו ללמוד את החישובים השונים.

² ביבליוגרפיה רחבה, ראה בספרנו "שמיטה תדריך לימודי", פרק ב

³ ביבליוגרפיה רחבה, ראה בספרנו "שמיטה תדריך לימודי", פרק ג

⁴ המצוות הדנות בנושא הן: במהדורת הרב ח"ד שעוועל ירושלים תשל"ד (ובדפוס וונציאה ואמסטרדם) מצוות: סט', שכו' - שכח', של' - שלט', שמב', תמח', תפא' וב"ספר החינוך" הוצאת "אשכול" (ומדפוס פרנקפורט ואילך) מצות: פד', שכו' - שלה', שלט' - שמי', תעה', תעז', תפי'.

⁵ המשניות הן בפרק ה' משניות ח' - יב'. (בהתאם לדפוסים השונים)

⁶ ביבליוגרפיה רחבה, ראה בספרנו "שמיטה תדריך לימודי", פרק ד

ניתן להתחיל ברמב"ם הלכות שמיטה ויובל ולהיעזר בתשובה של הרמב"ם בנושא,⁸ ואח"כ להיעזר בספרים הדנים בנושא. וכן בספרי תכונה להרחבת הלימוד. בלימוד זה ניתן להעמיק ע"י התייחסות לשני מקורות מעניינים השופכים אור בנושא. א. ד"ר מנחם זולא פרסם "יוצר וקרובה" על רעידת אדמה שהיתה בא"י. השאלה אם תאריך שנת השמיטה שם, תואם את חשבון השמיטה שלנו (אם בכלל מדובר שם על שנת שמיטה). ב. בשנת תשי"ג נתגלו בסביבות ים המלח, במקום המזוהה כצוער המקראית, מספר מצבות כשבאחת מהן כתוב תאריך הכולל את המניין לשמיטה. תאריך זה, שפוענח ע"י כמה מהחוקרים אינו תואם את תאריך שנת השמיטה כיום.

משניות וגמרות - לימודן⁹

אחרי לימוד הפסוקים והבנת הטעמים, יש לגשת לתורה שבע"פ, ע"י לימוד המשנה, תוספתא, בבלי וירושלמי. ניתן להיעזר בספרים ובחברות המרכזים מקורות אלו. לימוד המשניות יעשה ע"י כל אחד כהרגלו, שלכך ניתן לצרף את לימוד התוספתא עם ביאוריה השונים.¹⁰ אין בידינו גמרא בבלי על מסכת שביעית. בתלמוד הבבלי מפוזרות סוגיות שונות הדנות בנושא השמיטה במישרין ובעקיפין. יש ללמוד סוגיות אלו עם הראשונים והאחרונים.¹¹ על אף שלצערנו לימוד הירושלמי אינו מצוי כראוי לכך, זכתה מסכת שביעית של הירושלמי לפירושים והגהות רבות המקלים על הלומד.

פסקי הלכות שביעית¹²

לפני המעבר להלכות המעשיות, כדאי לחזור ולשנן את הצד ההלכתי של המבוא כך התמונה במהלך הלימוד תהיה ברורה יותר.

הלכות היסוד

תחילה יש ללמוד את הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל ונושאי כליו שם, וכן בספר המצות.¹³

⁷ פרק י' הלכות א' - ו' (ונו"כ שם);

⁸ "תשובות הרמב"ם" (במהדורת בלאו) תשובה שפטי ועיין מהדורתו של הרב דוד יוסף על תשובות הרמב"ם וההערות המציינות את השיטות השונות בנושא. התשובה הודפסה בחלקו השני של "שו"ת הרמב"ם - פאר הדור" תשובה כ'.

⁹ ביבליוגרפיה רחבה, ראה בספרנו "שמיטה תדריך לימודי", פרק ה

¹⁰ נוסח התוספתא מופיע בדפוס הבבלי שלפנינו, בסוף מסכת ברכות. יחד עמה הודפסו פירושים נוספים כמו: חסדי דוד, מנחת ביכורים ועוד.

¹¹ נציין מספר סוגיות בולטות: פסחים נא' - נג', סוכה לט' - מא'. ושם מד'; ראש השנה ח' - י'. ושם יב' - טו'; מועד קטן ב' - ד', גיטין לז' - לש' ושם מז' ו, נג' - נד', סנהדרין כו', מכות ג', עבודה זרה נ', ערכין לבי'.

¹² ביבליוגרפיה רחבה, ראה בספרנו "שמיטה תדריך לימודי", פרק ז

¹³ עשה, קלד' - קמא'; ובלא תעשה, רכי' - רלא'.

מתוך דברי הרמב"ם ניתן ללמוד את יסודות הפסיקה המעשית ע"י לימוד הספר "שבת הארץ" למרן הראי"ה קוק זצ"ל, והחזון אי"ש שדבריו סודרו על סדר ההלכות ברמב"ם. לימוד זה ניתן להרחיב ע"י העמקה בספרים הבאים:

- (1) "כפתור ופרח" לרבי אשתורי הפרחי.¹⁴
- (2) "פאת השולחן" - לרבי ישראל משקולוב.¹⁵
- (3) "חכמת אדם" - שערי צדק" להרב אברהם דאנציג.¹⁶
- (4) "ערוך השולחן העתיד" לרבי יחיאל מיכל אפשטיין.¹⁷
- (5) "שנת השבע" מאת הרב משה נחמיה כהניו.

לימוד ההלכה למעשה

כיום ישנם ספרים וחוברות שונים המביאים את פסקי ההלכה בלשון בהירה המקלה על הלימוד. יש לבחור ספר מתאים ע"מ לשנן את ההלכות ולצורך חזרה ניתן להיעזר בעשרות התקצירים שיצאו בנושא.

נושאים שיש להרחיב בהם

במסגרת הלימוד ההלכתי יש להרחיב בנושאים המעשיים לכל אחד ואחד. יש להגדיר את החייבים והפטורים ממצוות השמיטה ומה דינם של נשים וקטנים. בהלכות הקשורות בבית כדאי להרחיב על: קדושת פירות שביעית, ביעור שביעית, איסור ספיחין, טיפול בגינת הנוי ולימוד של שיטות השיווק השונות, כשהדגש הוא על "אוצר בית דין" ובעיות הייצוא. כדאי מאד ללמוד את ההוראות לחקלאות ולמשק, אע"פ שהדבר מיועד בעיקר לאנשי החקלאות והמשק ולרבנים אשר צריכים ללמוד וללמד את הנושא. בנושא החקלאות כדאי להרחיב על שיטות הגידול השונות בחממות ועל המכשור ההלכטני. מומלץ מאוד ללמוד העירוני ולמורה המלמד בכתתו את עניני שביעית להכין תקציר לימודי בעניין המשק והחקלאות ע"מ שהתלמיד יוכל להתרשם מהתמודדותם של "גיבורי כח" בשנת השמיטה. חקלאי אשר מתקשה ביישום המעשי של ההלכות, טוב יעשה אם יצור קשר תדיר עם מורה הוראה בנושא.

שמיטת כספים ופרוזבול¹⁸

א. חומר היסוד.

- (1) תחילה יש ללימוד את הפרשה בספר דברים¹⁹ עם המפרשים.
- (2) על שורשי המצווה ניתן ללמוד בספר החינוך²⁰ כמו כן ניתן לחזור על טעמי המצווה שנלמדו קודם לכן, עפ"י המקורות שהובאו לעיל.

¹⁴ פרקים מז' - נא' (ופרק יא')

¹⁵ סימנים כ' - כט' מתוכו הם הלכות שביעית, כדאי ללמוד זאת עם פרוש הרידב"ז בשם "פאת השולחן - בית ישראל".

¹⁶ פרקים טו' - כא'

¹⁷ דיני זרעים, הלכות שמיטה ויובל ויובל סימנים טו' - כט'.

¹⁸ ביבליוגרפיה רחבה, ראה בספרנו "שמיטה תדריך לימודי", פרק ח.

¹⁹ טו' א' - ד', טו' - יא'.

²⁰ מצוות: תמח', תפא', תפג' (ו, יג') (במהדורת הרב שעוועל ובדפוס ווינציאה ואמסטרדם). ומצות תעה', תעז', תפ', (ו, ז') (לפי מהדורת אשכול ומדפוס פרנקפורט ואילך).

3) יש אפשרות לנצל נושא זה לחזרה על משניות שביעית פרק י', על פי הפרשנים שהובאו לעיל. ולשלב את לימוד הגמרות בהתאם.

ב. הפרוזבול.

מומלץ ללמוד את טעם עשיית הפרוזבול את דרך עשייתו הלכה למעשה ואת מידת השימוש בפרוזבול במהלך הדורות.

ג. ההלכה למעשה.

ההלכות היסודיות בענין שמיטת כספים נמצאות ברמב"ם,²¹ בטור ובשולחן ערוך.²² יש ללמוד את ההלכות למעשה גם מספרי פוסקי דורנו.

היתר המכירה²³

תחילה עלינו להעיר שיש ללמוד נושא מורכב זה באובייקטיביות גמורה. למוד הנושא יתחלק לשניים:

(1) העקרונות ההלכתיים והסברים.

(2) בירור תולדות ההיתר - מעט על השמיטה בתקופת צפת, בזמנם של המב"ט, המהרי"ט והרב משה גלנטי. (כדאי להתעכב גם על תשובתו הארוכה של הרב מרדכי רוביו, רבה של חברון **בשמיטת תקמ"ד**, שנדפסה בשו"ת "שמן המור" יו"ד סי' ד').

ואחר כך על תולדות היתר המכירה משנת תרמ"ט ועד ימינו. כשבכל שנה משנות השמיטה ילמד מי מהרבנים נוסף בתמיכתו או בהתנגדותו להיתר המכירה ומהן סברותיו.

גבולות הארץ²⁴

ענין גבולות הארץ בכלל, ולענין שביעית בפרט, נושא רחב הוא שדנו בו רבים. יש שדנו על גבולות ההבטחה בתורה, או גבולות עולי מצרים, או עולי בבל, ויש שדנו על גבולות מסוימים, בדרומה או בצפונה של הארץ. יש לעומתם שהתרכזו בגבולות הארץ לענין שביעית. למעשה קשה מאד לנתק תחומים אלו האחד ממשנהו.

המעוניין להצטמצם בלימוד נושא הגבולות לענין שביעית יוכל להשתמש בעיקר בפרקים שיוחדו לכך בספרים המיוחדים שיצאו לאור על שמיטה. המעוניינים בהרחבת היריעה ילמדו את הספרים הדנים על גבולות הארץ בכלל החל מהכפתור ופרח, תבואות הארץ וכלה באטלסים ובספרים שיצאו לאור בימינו.

1. מפת תחומי הארץ
2. תבואות הארץ
3. תבואות הארץ
4. תבואות הארץ

"כתובת רחוב".

במסגרת הלימוד על גבולות הארץ לענין שביעית, כדאי לתת את הדעת על הדברים הנלמדים מ"כתובת רחוב".

בשדות קיבוץ עין-הנצי"ב לא רחוק מן התל שנוטים לזהותו כ"רחוב" המקראית, נתגלו במשך שנת תשל"ד, שרידים שונים של ישוב יהודי. באביב של אותה שנה נחשפו יסודות בית כנסת ובהם התגלתה

²¹ הלכות שמיטה ויובל פרקים ט' - י'.

²² חושן משפט, הלכות הלוואה, סימן סז, ונו"כ שם.

²³ ביבליוגרפיה רחבה, ראה בספרנו "שמיטה תדריך לימודי", פרק ט

²⁴ ביבליוגרפיה רחבה, ראה בספרנו "שמיטה תדריך לימודי", פרק י

כתובת פסיפס, שעוררה התעניינות גדולה במיוחד. כתובת פסיפס זו היא בעלת מימדים ותוכן השונים לחלוטין מכל הכתובות המוכרות לנו. היא כוללת, בין היתר, דיני תרומות ומעשרות ושביעית המתייחסים לפירות הגדלים במקומות שונים בארץ ישראל ובסמוך לה. כמו כן מתווה הכתובת את תחומי ארץ ישראל שהחזיקו עולי בבל.

חגים ומועדים בשמיטה²⁵

הבעיות ההלכתיות הקשורות בכל חג ומועד בשביעית רבות הן, ונידונו בהרחבה בספרים ובמאמרים שונים.²⁶

לימוד נושא החגים בשביעית, יכול לשמש כדחף וכרענון לנושא לימוד הלכות שמיטה, פעמים רבות אחרי שכבר נלמד החומר הקשור בשמיטה-סמוך לשמיטה ובחודשים הראשונים של השנה עצמה, נוצרת כעין "עייפות" אצל מספר לומדים. נושא החגים יכול לשמש תמריץ טוב ללימוד מחדש של עניני שמיטה תוך הדגשת קשרם לחגים השונים. להלן הפירוט על כל חג וחג:

א. ראש השנה (ימים נוראים)

לקראת ראש השנה ניתן ללמוד את נושא חשבון שנות השמיטה וכן על ברכת שהחיינו בליל א' דר"ה בשביעית. וכן על המנהג לעשות פרוזבול גם בערב שביעית.

ב. סוכות

נושא ארבעת המינים והסוכה מעסיק רבות את הראשונים והאחרונים. בענין הסוכה, ניתן לדון על שימוש בפירות שביעית לנוי סוכה, והאם מותר לקצוץ ענפים לסכך בשביעית, וכן אם יש איסור לעשות סוכה ע"ג דשא.

על ארבעת המינים ניתן לדון על כל מין באופן נפרד.

לגבי האתרוג ניתן לדון האם חלה עליו קדושה כאשר ניטע רק לצורך מצווה ולא לצורך אכילה, וכן בדבר שימוש למצווה כאשר הוא קדוש בקדושת שביעית, וכן הדיון המפורסם: כיצד דנים את האתרוג לפי חניטה או לפי לקיטה?

כמו כן מה דין העבודה בעצי האתרוג והאם ניתן להסיר את הקוצים הגורמים לשריטות באתרוג? וכן האם מותר לדלל את פרחי האתרוג ע"מ למנוע צפיפות בגידול הפירות, או האם מותר למשמש אתרוג הקדוש בקדושת שביעית, וכן האם אפשר לייצא אתרוגי א"י-לחו"ל? אם מועיל שלא יפקיר העוקץ כדי שימנעו מלקחת האתרוגים? או אם מותר להצהיב אתרוג בתפוחים של שביעית? האם מותר לקנות אתרוג יקר בדמי שביעית – ואם קנה אתרוג של שביעית בדמים מרובים האם כולם נתפסו בקדושת שביעית? אופן מכירת אתרוג של אוצר בית דין: האם אפשר לקבוע מחירים שונים לפי דרגת ההידור? האם אפשר ליטול אתרוג "שמור" או "נעבד" למצווה? וכן, מה דין אתרוג לענין "ביעור שביעית"?

לגבי הלולב יש לדון האם יש בו דין קדושת שביעית, ומה דין "לולב של שביעית" הנכנס ל"שמינית"?

לגבי הדס יש לדון האם יש בו קדושת שביעית וכן האם מותר להחזירו למים ואין בכך משום השבחת גידולו? ואם יש לחוש בהדסים משום "נעבד"? כמו כן האם מותר לשרוף את שיחי ההדסים לצורך קבלת עלים "משולשים" בעתיד.

לגבי הערבה האם מותר לערוך בה גיזום? כמו כן ניתן לדון בצדדים הרעיוניים של קריאת קהלת בסוכות שבשמיטה, וכן על המיוחדות של שמחת תורה בשביעית.

ג. חנוכה

²⁵ ביבליוגרפיה רחבה, ראה בספרנו "שמיטה תדריך לימודי", פרק יא

²⁶ לצערנו, עדיין לא נכתב ספר כולל, אשר מתרכז בבעיות השונות של כל חג וחג מבחינה הלכתית. על הצדדים הרעיוניים של המועדים השונים בשביעית כתב הרב חיים ישעיהו הדרי, ספר רחב הדן על מועדיה של השביעית.

לקראת חנוכה ניתן לדון: האם אפשר להשתמש בשמן של שביעית לצורך הדלקת נר חנוכה? שהרי אין לנו רשות להשתמש בהם, וכן אם מותר להדליק בשמן האסור משום ספיחין? כן יש לדון על חנוכה של השנה השמינית גם כזמן ביעור תאנים, וגם כזמן היתר ספיחין.

ד. ט"ו בשבט

לקראת ט"ו בשבט, ניתן ללמוד עניין "מצוות התלויות בארץ" בשנת השמיטה. כיון שאין אפשרות לטעת בט"ו בשבט ניתן לדון בצד הלימודי של נטיעה בשמיטה או ללמוד באופן כללי את הנושא: טיפול גינות נוי בשמיטה. או לדון על עניין הכשרת קרקע בשנת השמיטה. או על תרומות ומעשרות בשמיטה.

ה. פורים

בתחילת אדר ניתן ללמוד על: "אין מעברין את השנה בשביעית", ו"מחצית השקל" מדמי שביעית. לקראת פורים ניתן ללמוד מה דין משלוח מנות מפירות שביעית, ואם כבר יצאו ידי חובת משלוח-מנות, אם מותר להוסיף ולשלוח מפירות שביעית? כן יש להתייחס לפורים של שמינית כזמן ביעור תמרים.

ו. פסח

דברים שונים הקשורים לפסח ולליל הסדר ניתן לשלב בלימוד הלכות שביעית. אפשר לדון מה לעשות בפירות שביעית שנעשו חמץ: האם מצות "תשביתו" של חמץ, דוחה איסור "הפסד פירות שביעית"? האם מכירת חמץ אסורה משום איסור "סחורה בפירות שביעית"? והאם דמי הקדימה שנותן הגוי עבור החמץ נתפסים בקדושת שביעית? ובליל הסדר: האם יוצאים מצות ארבע כוסות בין של שביעית, וכן האם מותר לשפוך מעט מכוס היין באמירת המכות בליל הסדר? האם מותר לבשל יין על מנת להימנע מאיסור יין נסך? או האם מותר לאכול חזרת של שביעית למצות מרור? האם מותר לשקול או למדוד מצה מרור או יין של שביעית? האם נתינת מתנה תמורת השבת האפיקומן אסורה משום "סחורה"? חרוסת: האם מותר למעוך או לכבוש ביין פירות שאין דרכם בכך? ואם עבר – האם אסור לאכול את החרוסת? האם מותר לערב פירות שביעית בפירות חולין בחרוסת עד שתבטל מהם קדושתם? ניתן גם לדון כיצד הביאו את העומר בשביעית.

ז. יום העצמאות

לקראת יום-העצמאות ניתן ללמוד את עניין קדושת הארץ, וכן לדון על איסור "לא תחונם" ומקומו של איסור זה ב"היתר המכירה" (ראה על כך בפרק על היתר המכירה, לעיל) או לדון על מקומו של היתר לאחר קום המדינה.

ח. יום - ירושלים

לקראת יום ירושלים ניתן לדון על דין ירושלים לענין שביעית, כיוון שירושלים לא נחלקה לשבטים. כמו כן ניתן לדון במנהג ירושלים לגבי קדושת פירות שביעית בקרקע של נכרי.

ט. שבועות

לקראת חג השבועות ניתן ללמוד על השמיטה כמפגישה עם התורה כולה, וכיצד השמיטה כוללת את עשרת הדברות שנאמרו במעמד הר סיני. ניתן גם לדון האם נוהגת מצות ביכורים בשביעית? וכן קיום מנהג שטיחת עשבים ואילנות בשביעית.

י. צומות הקשורים לחורבן ביהמ"ק - "שלושת השבועות"

שמיטת קרקעות היא מצווה הקשורה לארץ ולקדושתה. אפשר "לנצל" את תקופת "שלושת השבועות" לברור הנושא האם חורבן הבית "ביטל" את קדושת הארץ, ואם כן מה ההשפעה מכך על הלכות שביעית? וכן מאז החורבן והגלות אין כל ישראל בארצו. מה המשמעות ההלכתית מכך לענין שמיטה? וכן על הקשר בין ביטול השמיטה לגלות.

יא. טו' - באב

לקראת טו' באב, ובהתקרב הזמן הקובע לשמיטת כספים ניתן לדון האם מותר לקדש אישה בדמי או בפירות שביעית? וכן האם השביעית משמטת כתובת אשה, תוספת כתובה, או הנדוניה?

אמצעי עזר ללימוד והרחבת הנושא²⁷

אפשר לנצל את האמצעים הטכנולוגיים השונים, ואת ספרות העזר על מנת ללמוד להעמיק ולהרחיב בענייני שמיטה.

במהלך השנים יצאו חוברות לימוד רבות וכן חוברות עבודה ללימוד וחזרה בנושא. במקומות שונים הוקמו חלקות שמיטה, ובהם הדגמות לגידולים המותרים אף לאלו שאינם סומכים של היתר המכירה.

מחזות, סיפורים, חידונים ומשחקים יכולים לשמש כאמצעי חזרה בנושא השמיטה. כדאי גם להיעזר באמצעים אור קוליים, כגון קלטות שמע ווידאו, תוכנות מחשב ושיעורים בטלפון. השימוש באינטרנט מהווה בעיה הלכתית וחינוכית קשה, אך ניתן להתחבר בעזרת תוכנות סינון וליהנות מהשפע הגדול של אתרים העוסקים בנושא. ישנם מכונים מיוחדים שקיבלו על עצמם לעסוק להורות ולהוציא לאור חומר מגון בנושא השמיטה. כדאי מאוד לעקוב אחר פרסומיהם.

נושאים עקיפים הקשורים לשמיטה:

ביעור וידוי מעשרות²⁸

נושא זה - אף שאינו קשור ישירות לנושא השמיטה, היות וקשור הוא לשנה השביעית (למעשרות), צירפנו אותו כאן. בערב יו"ט אחרון של פסח בשנה הרביעית לשמיטה ובשנה השביעית, אנו מצווים להוציא את כל התרומות שהתחייבנו להפריש. שתי המצוות ביעור וידוי נפרדות הן, כי יש אשר פטורים מן הווידוי ובכל אופן חייבים בביעור.

ראשית, יש ללמוד את פסוקי התורה הדנים בכך עם הפרשנים על אתר:

דברים יד', כח' - כט'.

דברים כו', יב' - טו'.

אח"כ יש לעבור ללימוד המשניות והגמרא.

המשניות העיקריות הם במסכת "מעשר שני" פרק ה' משניות ו' - טו' והפרשנים על אתר; וכן דברי הירושלמי על כך. אחרי לימוד זה ניתן לעבור ללימוד ההלכה המעשית.

את ההלכה ביסודותיה ניתן ללמוד ע"י הרמב"ם והשו"ע. הרמב"ם דן בנושאנו בהלכות מעשר שני פרק יא'. בשו"ע נידון הדבר ביורה דעה - סימן שלא' סעיפים קמ' - קמו'. כדי ללמוד את ההלכה למעשה יצאו לאור חוברות שיוחדו לנושאים אלו.

הקהל²⁹

בחג הסוכות של השנה השמינית, אנו מצווים להקהיל את העם, האנשים, הנשים והטף.

יש ללמוד תחילה את הפרשה בתורה בדברים לא', י' - יג', והפרשנים שם; כולל ספר החינוך מצווה תריב'. כדאי גם ללמוד על הקהל בתקופת המלוכה.

מכאן ניתן לעבור ללימוד המשנה העוסקת בנושא במסכת סוטה פרק ז' משנה ח' [ובגמרא (בבלי) סוטה מא]. הרמב"ם מקדיש לכך פרק שלם ב"משנה - תורה" הלכות חגיגה (קרבות) פרק ג'. וכן בספר המצוות מצוה טז'.

²⁷ ביבליוגרפיה רחבה, ראה בספרנו "שמיטה תדריך לימודי", פרק יב

²⁸ ביבליוגרפיה רחבה, ראה בספרנו "שמיטה תדריך לימודי", פרק יג

²⁹ ביבליוגרפיה רחבה, ראה בספרנו "שמיטה תדריך לימודי", פרק טו

[כדאי גם ללמוד את הערך ב"אנציקלופדיה התלמודית"³⁰]
 בזמנו פעל רבות האדר"ת להחדרת חשיבותה של מצווה זו. ופרסם קונטרס מיוחד בשם "זכר למקדש" (שפורסם בתחילה בעילום שם) בענין זכר למצוות הקהל.
 במהלך השנים יצאו לאור קבצים נוספים בנושא זה. מומלץ ללומדם לעומק.

יובל³¹

א. הפסוקים בתורה.

תחילה יש ללמוד את הסוגיא בתורה: והמפרשים שם.
 הפסוקים בתורה הדנים בשנת היובל והלכותיה משולבים בהלכות ממוניות הקשורות ביובל:
 ויקרא - פרשת בהר - פרק כה', פסוקים:

ח-יג - על שנת היובל.	כט - לד - הלכות מכירת בתים.
יד - יח - על אסור אונאה.	לה - לח - הלכות ריבית).
יט - כב - הביטחון בה' בשמיטה וביובל.	לט - נה - גאולת עבד עברי.
כג - כח - הלכות גאולת שדות בארץ	בפרק כז' פסוקים: טז - כד - הקדשת שדות

כמו כן מומלץ להרחיב על חשבון שנת היובל, אלו שנים היו שנת יובל וכיצד מחשבים זאת. וכן להתרחב על המשמעויות הרעיוניות של היובל.

ב. הלכות היובל.

לצורך לימוד הלכות יובל ניתן ללמד את המקורות הבאים:

- 1) רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרקים יי-יג. מומלץ לעיין גם רמב"ם הלכות ערכין וחרמין פרק ד' והלאה, הלכות עבדים פרק ב' והלכות איסורי ביאה פרק יד'. בספר המצוות מצוה עשה קלוי-קמ'. ולא תעשה רכד'-רכח'.
- 2) "ערוך השולחן העתיד" - דיני זרעים, הלכות יובל סימנים ל' - מח'.
- 3) ערך "יובל" באנציקלופדיה התלמודית כרך כב',³²

ללימוד נושא השמיטה יש חשיבות גדולה. מלבד הצד המעשי יכול לימוד הנושא לתת ערך נוסף הן בצד החינוכי והן בצד האמוני. על כן מומלץ מאד להשקיע זמן ומאמץ בלימוד הנושא. ייתן הקב"ה לגיבורים כח ויצווה עלינו את ברכתו.

³⁰ כרך י', ערך "הקהל" עמ' תמג' - תנדי' (מהדורת תשכ"ב).

³¹ ביבליוגרפיה רחבה, ראה בספרנו "שמיטה תדריך לימודי", פרק יד

³² ירושלים תשנ"ה, עמ' קיב-קפו'. ושם נידון: א. זמן היובל (עמ' קיג-קטו') ב. הזמן שבו נוהג יובל (עמ' קטו-קכט') ג. ספירת השנים עד היובל (עמ' קכט'-קלב') ד. מצוות היובל ודיניו (עמ' קלב'-קמב') ה. תקיעת השופר וברכות (עמ' קמב'-קמז') ו. שילוח העבדים (עמ' קמז'-קנא') ז. חזקת הקרקעות (עמ' קנא'-קסח') ח. בקרקע שהוקדשה (עמ' קסח'-קעו') ט. עבודת הארץ ופירותיה (עמ' קעו'-קפ') י. הדינים התלויים ביובל (עמ' קפ'-קפו').